İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İstanbul Hukuk Mecmuası, 81 (1), 113-132

DOI: 10.26650/mecmua.2023.81.1.0007
https://dergipark.org.tr/pub/ihm
http://mecmua.istanbul.edu.tr/tr/_

İstanbul Hukuk Mecmuası

Başvuru: 20.12.2022
Kabul: 23.04.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Roma Hukukunda Yazılı Bir Akit Olarak Nomina Transscripticia

Halil İbrahim Yüksel*

Öz

Roma hukuku akitler sisteminde hakkında en az bilgi sahibi olunan ve en az yaygınlaşmış akit türü yazılı akitlerdir. Yazılı akitler arasında yer alan *nomina transscripticia*'nın da hakkında bilinenler ağırlıklı olarak *Gaius'un Institutiones*'inde ve diğer edebi metinlerde yer almaktadır. *Nomina transscripticia*'nın *Gaius'un Institutiones*'inde belirtilen türleri *nomina transscripticia* a re in personam ve *nomina transscripticia* a persona in personam'dır. *Nomina transscripticia* a re in personam vasıtasıyla başka bir hukuki sebeple ödenmesi gereken borç yazılı akit olarak kaydedilir. Nomina transscripticia a persona in personam ile ise alacaklı, asıl borçlu yerine bir başkasını borçlu olarak kaydeder.

Nomina transscripticia a re in personam ve *nomina transscripticia a persona in personam* kayıtlarıyla birlikte önceki borç sona erer ve yeni bir *contractus* ortaya çıkar. *Novatio* işlevi gören bu kayıtlarla hukuki işlemin sebebinde ve taraflarında değişiklik yapılabilmektedir. Aynı zamanda bu yazılı kayıtlarla birlikte dar hukuk akdi kurulmuş olur ve *codex accepti et expensi* olarak adlandırılan deftere ismi kaydedilen borçlu, deftere kayıtlı borç miktarını ödeme yükümlülüğü altına girer. *Nomina transscripticia, ius civile*'ye göre geçerli bir *contractus* olduğu için *actio* vasıtasıyla himaye edilir.

Nomina transscripticia'nın ortaya çıkışında ticari hayatta yaşanan gelişmeler ve ihtiyaçlar önemli rol oynamıştır. Klasik devrin sonlarına kadar yaygın şekilde olmasa da uygulanan *nomina transscripticia, Iustinianus* devrine gelindiğinde uygulamadan kalkmıştır. Bu devirde *constitutum* anlaşmalarının ortaya çıkışı *nomina transscripticia*'nın uygulamadan kalkmasında etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Contractus Litteris, Codex Accepti Et Expensi, Novatio, Nomina Transscripticia a Persona in Personam, Nomina Transscripticia a re in Personam

Nomina Transscripticia as a Literal Contract in Roman Law

Abstract

Literal contracts are the least widely known and least common type of contract in the Roman law contract system. *Gaius*' *Institutiones* and other literary texts are the main source of information concerning *nomina transscripticia*, as a type of the literal contract. *Gaius*' *Institutiones* mentions two types of *nomina transscripticia*: *nomina transscripticia a re in personam* and *nomina transscripticia a persona in personam*. A debt arising from another legal ground is inscribed as a literal contract via *nomina transscripticia a re in personam*. The creditor inscribes another person as a debtor instead of the original debtor with *nomina transscripticia a persona in personam*.

The entries in *nomina transscripticia a re in personam* and *nomina transscripticia a persona in personam* terminate the previous debt and result in a new *contractus*. These entries function as a *novatio* allowing changes to be made to the basis and parties of the legal transaction. Together with these entries, a strict law contract is concluded and the debtor, whose name is recorded in the ledger called *codex accepti et expensi*, is obliged to pay the amount of debt entered in the ledger. As a valid *contractus* under *ius civile*, *nomina transscripticia* benefits from legal protection through *actio*.

* **Sorumlu Yazar:** Halil İbrahim Yüksel (Arş. Gör. Dr.) İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Roma Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: halil.yuksel@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0001-9423-0517

Atıf: Yuksel HI, "Roma Hukukunda Yazılı Bir Akit Olarak Nomina Transscripticia" (2023) 81(1) İstanbul Hukuk Mecmuası 113. https://doi.org/10.26650/mecmua.2023.81.1.0007

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Developments and needs in commercial life played a key role in the emergence of *nomina transscripticia*. Being not widely practiced until the end of the classical period, *nomina transscripticia* disappeared during the reign of *Iustinianus*. The emergence of *constitutum* agreements in this period was effective in the abandonment of *nomina transscripticia*.

Keywords
Contractus Litteris, Codex Accepti Et Expensi, Novatio, Nomina Transscripticia a Persona in Personam, Nomina Transscripticia a re in Personam

Extended Summary

Basic knowledge about *nomina transscripticia*, among the literal contracts in the *contractus* system of Roman law, has been gathered from *Gaius*' *Institutiones* and other literary works. Based on these texts, this article analyzes the main features and components of *nomina transscripticia* as a literal contract within its historical background as well as its process of emergence and disappearance. This literal contract was unable to achieve widespread usage because it had begun being used in the period when the verbal formalist structure of early law had started to cease due to the emergence of consensual contracts. Literal contracts have advantages over verbal contracts in some aspects, such as being able to be established at a distance, not being in need to be stated with words according to certain patterns and being able to be used to validate contracts for those with hearing and speech impediments. However, literal contracts have become useless compared to consensual contracts that can be formed through *consensus* only.

Entries for the formation of *nomina transscripticia* were inscribed in a ledger called *codex accepti et expensi*. Whether the double-entry accounting technique was applied while keeping this ledger is a matter of controversy. In this regard, however, the prevailing view is that the ledger was filled out using two complementary entries, with the second one demonstrating that the previous debt had been eliminated.

Nomina transscripticia is an institution of *ius civile*, and a *contractus* protected by *actio* that burdens one party with a monetary debt. *Gaius* mentioned two types of *nomina transscripticia* in his book *Institutiones*: *nomina transscripticia a re in personam* and *nomina transscripticia a persona in personam*. When executing the *nomina transscripticia a re in personam*, a debt that had arisen from a consensual contract would be transformed into an obligation arising from a literal contract, thus resulting in a contract that has *iudicia stricti iuris*. Besides, when executing *nomina transscripticia a persona in personam*, the debtor changes, a new debtor goes into the debt and creditor has *iudicia stricti iuris* against new debtor. Within the context of both types of this contract, the previous debt is hypothetically eliminated as if the payment had been made, but no actual payment has occurred. Monetary debt, arising from a legal ground such as a sale is deemed to be lent to the same person as

a new debt under different legal basis with *nomina transscripticia a re in personam*. Primary debtor's debt is deemed to have been paid and another debtor's name is entered to the ledger with *nomina transscripticia a persona in personam*. These types of *nomina transscripticia* function as a *novatio* and allow changes to the basis of the legal transaction or to the parties involved. Although not certain, according to some texts *nomina transscripticia* may have been used for forming a new contract beyond the renewal of an existing debt. Moreover, abstract debt arises from *nomina transscripticia*; if the written records had been kept for the purpose of *novatio*, the invalidity of the underlying legal relationship would affect neither the *nomina transscripticia* nor any claim arising therefrom.

Even though *Gaius* did not express this in his texts, doctrine unanimously agrees that the debtor's consent to *nomina transscripticia* was indispensably required in order to give rise to the formation of a valid debt. In addition to this, the consent of the debtor was not subjected to any formal requirement. On the other hand, the creditor already gives consent with entries to the ledger.

Within the scope of existing texts, it is not possible to determine the exact date of the emergence of *nomina transscripticia*. However, in the reign of *Iustinianus*, *nomina transscripticia* disappeared with the emergence of the *constitutum* agreements.

Giriş

Roma hukuku *contractus* sistemi sözlü, ayni, yazılı ve rızai akitlerden oluşmaktadır (Gaius I. 3, 89; Iustinianus I. 3, 13, 2). Bu akit grupları arasında mevcut metinlerden hareketle en az bilgi sahibi olunan grup yazılı akitlerdir. Klasik devirde yazılı akitlere ilişkin temel bilgiyi, *Gaius*'un *Institutiones*'inde yer alan metinler sağlamaktadır. *Gaius*'un *Institutiones*'inde açıkça ifade ettiği yazılı akitler; *nomina transscripticia*, *syngrapha* ve *chirographum*'dur (Gaius I. 3, 128-134). *Syngrapha* ve *chirographum*, isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla Yunan geleneğinden gelen ve esas olarak *peregrinus*'lara uygulanan yazılı akitlerdir[1]. Konunun kapsamını oluşturan yazılı akit türü olan *nomina transscripticia* ise alacaklının bir deftere yazılı kayıt düşmesi ile oluşur (Gaius I. 3, 128). *Nomina transscripticia*'ya ilişkin temel bilgilere *Gaius*'un *Institutiones*'inin yanı sıra edebi metinlerden ve özellikle *Cicero*'nun *Pro Quinto Roscio Comoedo* adlı eserinden ulaşılabilmektedir. Bununla birlikte *ius civile* akitler sisteminde yer alan diğer akitlere göre eldeki metinler oldukça sınırlıdır. Metinlerin az olması; uygulanma sıklığının diğer akit türlerine nazaran düşük olmasından ve dolayısıyla uygulamada açığa çıkan meselelerin de sınırlı kalmasından kaynaklanmaktadır.

Bir *ius civile* müessesesi olarak ortaya çıkan *nomina transscripticia*'nın Cumhuriyet devrinin ortalarından itibaren kullanılmaya başladığı ve Klasik devrin sonlarına kadar uygulamada kaldığı tahmin edilmektedir[2]. Sözlü şeklin ve kalıpların hakim olduğu Eski hukuk devrinin yapısı dikkate alındığında yalnızca yazı ile kurulan akitlerin ortaya çıkışı ve *contractus* sistemine dahil oluşu bir yeniliktir. Bununla birlikte M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren rızai akitlerin ortaya çıkışı, yazılı akitlerin yaygınlaşmasını, kullanımının artmasını engellemiştir. Bir arada bulunmayan kişilerin mesafeli hukuki işlem yapabilmeleri, belli kalıplara uygun sözlerin söylenmesinin gerekli olmaması, sağır ve dilsizlerin de geçerli şekilde akit kurabilmeleri gibi birtakım hususlarda sözlü akitlere nazaran avantajları bulunan yazılı akitler, yalnızca *consensus* ile kurulabilen rızai akitlere göre ise kullanışsız kalmışlardır.

I. Nomina Transscripticia'nın Tarihsel Arka Planı

Yazılı akitlerin kökeninin tam olarak hangi döneme dayandığına ilişkin kesin bilgi bulunmamakta ve mevcut metinlerden hareketle akdin tarihsel gelişim sürecinin tam olarak tespit edilmesi de mümkün gözükmemektedir[3]. Bununla birlikte kökeninin ticaret hayatına ve tacirlerin defter tutma adetlerine dayanmış olması, özellikle Yunan bankerlerin, geliştirmiş oldukları defter tutma yöntemlerini M.Ö. 5. yüzyılda

[1] W Hepburn Buckler, *The Origin and History of Contract in Roman Law down to the end of the Republican Period* (London: C. J. Clay and Sons, Cambridge University Press Warehouse 1895) 132.

[2] A M Prichard, *Leage's Roman Private Law Founded on the Institutes of Gaius and Justinian* (3. edition, London, Macmillian and Company Limited, New York, St Martin's Press 1964) 349.

[3] Alan Watson, *Obligations in the Later Roman Republic* (Oxford at the Clarendon Press 1965) 18.

Roma'ya taşımış olmaları muhtemeldir[4]. Bu süreçte yazılı akitlerin Roma toplumuna ve ticari hayatına tam olarak ne zaman dahil edildiklerini belirlemek güç olsa da eldeki metinlerin değerlendirilmesi, bu konuda birtakım tespitler yapabilmek açısından yol gösterici olacaktır. Bu konuda ilk değerlendirilmesi gereken kaynak metin "Tit. Liv. 35, 7, 1-2", M.Ö. 193 senesine uzanmaktadır.

Tit. Liv. 35, 7, 1-2: *De ea re nihil temere decerni placuit; ad frequentiores consultatio dilata est; instabat enim cura alia, quod civitas faenore laborabat et quod, cum multis faenebribus legibus constricta avaritia esset, via fraudis inita erat, ut in socios, qui non tenerentur iis legibus, nomina transcriberent; ita libero faenore obruebantur debitores*.

Tit. Liv. 35, 7, 1-2: Bu konuda rastgele hiçbir karar verilmedi, karar daha kalabalık bir toplantıya ertelendi, çünkü faiz ödemelerinin halka yükletildiğine ilişkin başka bir endişe vardı, tefeciliği düzenleyen çok sayıda yasayla açgözlülük kontrol altında tutulsa da, hileli şekilde, müttefik devletlerdeki, bu yasalara bağlı olmayan kişilere hesaplar transfer edilerek bir kaçış yolu bulundu, böylece borçlular sınırsız faiz yükü altında kaldı.

Metinde alacaklıların kanunla sınırlandırılan azami faiz oranını aşmak için kendi alacaklarını müttefik devletlerdeki vatandaşlara devrettikleri ifade edilirken "*transcribere*" fiili kullanılmıştır. Bununla birlikte metinde kullanılan kavramın yazılı akde, *nomina transscripticia*'ya işaret ettiği hususunda tereddüt bulunmaktadır. Doktrinde, *nomina transscripticia*'nın hukuki sebebin veya borçlunun değişimini sağlayacak şekilde gerçekleştirildiği ancak alacaklının değiştirilmesi usulüne rastlanmadığı, ayrıca Klasik devrin erken dönemlerinde *peregrinus*'ların yazılı akitte alacaklı olamadığı ifade edilerek bu konudaki tereddüt gerekçelendirilmektedir[5]. Dolayısıyla *Livius*'un metni bu dönemde *nomina transscripticia*'nın kesin olarak uygulandığını ispatlamaktan uzaktır[6].

Nomina transscripticia'ya işaret ettiği tartışılan bir diğer olay ise *Cicero*'nun "*De Officiis*" adlı eserinde yer almaktadır. M.Ö. 115 senesinde yaşadığı bilinen, süvari sınıfından *C. Canius* adlı Romalının içinde bulunduğu bir olayı anlatan *Cicero*'nun, bu olayı anlattığı metinde yazılı akitten bahsettiği ileri sürülmektedir[7]. Vakit bulduğunda *Syracusae*'ye giden *Canius*, banker *Pythius* tarafından bahçeli evine yemeğe davet edilir. Daveti kabul eden *Canius* eve gittiğinde yemek sırasında *Pythius*'un önceden ayarladığı, evinin önünde balık tutmalarını istediği balıkçılar,

4 Buckler (n 1) 130-131.

5 Watson (n 3) 18-19. *Nomina transscripticia a persona in personam*'ın *peregrinus*'lar tarafından yapılamayacağına ilişkin bkz III. Codex'te Yer Alan Kayıtların Hukuki Niteliği, B. Nomina Transscripticia'nın Temel Esasları, 2. Türleri, b. A persona in personam.

6 G E M de Ste. Croix, 'Greek and Roman Accounting' in A C Littleton and B S Yamey (eds), *Studies in the History of Accounting* (Richard D. Irwin, Inc 1956) 72 dn 7.

7 Watson (n 3) 20.

tuttukları balıkları *Pythius*'un önüne getirirler[8]. Çok sayıda kayığın bulunmasına ve balık tutulmasına şaşıran *Canius* bu durumu *Pythius*'a sorduğunda, *Pythius* evinin olduğu bölgenin *Syracusae*'daki suyun kaynağı olduğunu ve tüm balıkların orada bulunduğunu söyler[9]. Evi satın alan *Canius* ertesi gün gittiğinde etrafta balıkçı göremez, komşusuna sorduğunda o bölgede normalde kimsenin balık tutmadığını öğrenir[10].

Cicero, de Off., 3, 59: … *Incensus Canius cupiditate contendit a Pythio, ut venderet; gravate ille primo; quid multa? impetrat. Emit homo cupidus et locuples tanti, quanti Pythius voluit, et emit instructos; nomina facit, negotium conficit*…

Cicero, de Off., 3, 59: …Yoğun arzu duyan *Canius*, *Pythius*'a onu kendisine satması için ısrarcı oldu, o önce kabul etmedi. Fazla söz gerekli mi? *Canius* amacına ulaştı. Adam zengindi ve istekliydi, bu yeri *Pythius*'un istediği bedeli ödeyerek, tüm müştemilatı ile satın aldı. *Pythius* kayıtları oluşturdu ve işlemi tamamladı…

Cicero, *Aquilius* henüz aldatmaya ilişkin *dolo malo formula*'sını yayınlamadığından *Canius*'un bu satışa yönelik herhangi bir hukuki imkânının olmadığını ifade etmiştir[11]. Doktrinde *Canius*'un, rızai satış sözleşmesi yapmadığı için iyiniyet gereği korunmadığı, *Pythius*'un *transscripticia a re in personam* ile kendisini korumaya aldığı ifade edilmektedir[12]. Bir diğer görüşe göre ise, sözleşmenin *stricti iuris* yani dar hukuk akdi olması metinde açıkça ifade edilmese de yapılmış olan bir *stipulatio*'dan doğmuş olabilir, çünkü "*nomen facere*" kavramının yazılı akde işaret ettiğini kesin olarak söylemek mümkün değildir[13]. Watson ise metinde "*nomen facit*" değil "*nomina facit*" kavramının kullanıldığını ve bu çoğul kullanımın *Pythius* tarafından birden fazla kayıt girişi yapıldığına işaret ettiğini, dolayısıyla *stipulatio* olamayacağını ifade etmektedir[14].

Nomina transscripticia'nın ortaya çıkışında ve uygulanmasında ekonomik ve ticari hayatta yaşanan gelişmelerin ve ihtiyaçların da etkisinin olduğu görülmektedir. Özellikle Kartaca savaşları sonrası gelişen ekonomik hayatın ve ticari ilişkilerin etkisiyle, *stipulatio*'nun sözleşmenin her iki tarafının da hazır şekilde aynı mekânda bulunmasını gerektiren şekli şartı dolayısıyla ortaya çıkan zorluğu aşabilmek için yazılı akitlerin uygulanmaya başlamış olması muhtemeldir[15]. M.Ö. 3. yüzyılda başlayan Kartaca savaşlarının ticaret ve hukuk hayatındaki etkileri sonraki

8 Cicero, de Off., 3, 58.

9 Cicero, de Off., 3, 59.

10 Cicero, de Off., 3, 59.

11 Cicero, de Off., 3, 60.

12 Peter Stein, *Fault in the Formation of Contract in Roman Law and Scots Law* (Oliver and Boyd 1958) 34.

13 Bahsedilen görüş ve ayrıntıları için bkz Watson (n 3) 30-31.

14 Watson (n 3) 31.

15 Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations; Roman Foundations of the Civilian Tradition* (Juta&Jo Ltd 1990) 32, dn 178.

yüzyıllarda ortaya çıkmış ve Roma hukukunun yapısı da bu süreçte şekil değiştirmeye başlamıştır. Bu süreçte ortaya çıkan rızai akitler, Roma hukukunda şekle ve kalıplara bağlılığın azaldığına işaret etmektedir. *Nomina transscripticia*, *stipulatio*'ya nazaran birtakım kolaylıklar ihtiva etse de *ius civile*'nin şekilciliğini önemli ölçüde taşımaktadır. Dolayısıyla bu durum rızai akitlerin gölgesinde kalan *nomina transscripticia*'nın yaygınlaşmasının önünde engel teşkil etmiştir. *Institutiones*'inde *nomina transscripticia*'ya ilişkin en net metinlere yer veren *Gaius* ise M.S. 2. yüzyılda yaşamış ve eserlerini meydana getirmiştir. Buradan hareketle *nomina transscripticia*'nın en sık kullanıldığı dönemsel aralığın Cumhuriyet devrinin sonları ile İlk İmparatorluk (*Principatus*) devrinin başları olduğunu ifade etmek mümkündür. *Iustinianus* devrine gelindiğinde ise *nomina transscripticia* tamamen uygulamadan kalkmıştır. *Institutiones*'te, yazılı kayıtlarla borç altına girilmesi usulünün geçmişte kalan bir uygulama olduğu açıkça ifade edilmiştir[16].

II. Codex Accepti et Expensi

Nomina transscripticia'nın oluşumunu ve borç doğurucu niteliğini açıklayabilmek için öncelikle yazılı kayıtların işlendiği defter olan *codex accepti et expensi*'den bahsetmek gerekir. Ortaya çıkış süreci incelendiğinde bu defterlerin de Roma'ya yerleşen Yunan tacirler tarafından kullanıldıkları ve bir anlamda Roma toplumuna taşındıkları düşünülmektedir[17]. Bununla birlikte, zaman içerisinde Roma toplumuna dahil edilen birçok hukuki müessesede olduğu gibi defter tutma adetlerinde de Roma toplumu, kendine özgü yapısından doğan birtakım özellikleri bu adetlere yansıtmıştır.

Eski devirlerde Romalılar günlük alışverişlerini, gelir ve gider kalemlerini *adversaria* olarak adlandırılan defterlere kaydederlerdi[18]. Günlük tutulan bu defterdeki kayıtlar ayda bir kez *tabulae*[19] veya *codex accepti et expensi* (*depensi*) olarak adlandırılan kalıcı defterlere aktarılırdı[20]. Belli kurallara tabi olmaksızın oluşturulan ve kısa süre sonra silinen *adversaria*'daki kayıtların aksine, *codex accepti*

---

16 Iustinianus I. 3, 21.

17 Buckler (n 1) 131.

18 William Warwick Buckland, *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian* (3. edition, Cambridge University Press 1975) 460; William Alexander Hunter, *A Systematic and Historical Exposition of Roman Law*, Translated into English by J. Ashton Cross, (2. edition, London: William Maxwell & Son 1885) 466; Charles Phineas Sherman, *Roman Law in the Modern World, Volume II, Manual of Roman Law Illustrated by Anglo-American Law and the Modern Codes* (Fred B. Rothman & Co 1993) 336. Roby, birçok Romalının günlük alışverişlerini kaydettiğini ancak bu şekilde kayıt tutmayan kimselerin de bulunduğunu, tüm Romalıların bankerler gibi düzenli şekilde defter tuttuğuna ilişkin bir düşüncenin makul gözükmediğini ifade etmektedir. Henry John Roby, *Roman Private Law in the Times of Cicero and of the Antonines, Volume II* (Cambridge: at the University Press 1902) 280.

19 *Tabulae* (tekili *tabula*) hem kamusal işlerde hem de özel işlerde kullanılan bronz veya tahta levhalardır. *Codex accepti et expensi*'de iki dikdörtgen levha birbirine sicimle birleştirilerek (*diptychum*) kullanılmaktadır. Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law* (The American Philosophical Society, Philadelphia, reprinted 1991) 438 ve 728.

20 Cicero, Pro. Rosc. Com., III, 8; Hunter (n 18) 466; Sherman (n 18) 336.

et expensi'de yer alan kayıtlar belirli bir düzen içerisinde tutulurlardı[21]. Kronolojik olarak tutulan bu defterlerde işlemin yılı ve günü de yazmaktaydı[22]. Beş senede bir yapılan nüfus sayımı (*census*) sırasında *censor*, Romalılardan defterleri doğru şekilde ve dürüstçe tuttuklarına ilişkin yemin alırdı[23].

Codex accepti et expensi'nin tutulmasında nasıl bir düzene uyulduğu, günümüzdeki çift taraflı muhasebe tekniğinin uygulanıp uygulanmadığı ise doktrinde tartışmalıdır. Çift taraflı muhasebe tekniğinin uygulandığını savunan görüşe göre; *codex accepti et expensi*, bir sayfada (*pagina accepti*) alınan ödemeler; diğer sayfada (*pagina expensi*) ise verilen borçlar yazılmak üzere çifter sayfalı bir formattan oluşmaktaydı[24]. *Pagina expensi* kısmına yapılan borç girişinde defteri tutan alacaklı, borçluya ödeme yaptığı miktarı belirtir ve böylece *expensilatio* gerçekleşirdi[25].

Bir kısım yazar ise çift taraflı muhasebe tekniğinin *codex accepti et expensi*'de uygulanmadığı görüşündedir. Buckler, sadece alacak ve borç sütunlarını dengede tutmak için hayali bir makbuzun deftere işlendiğine ilişkin düşünceyi; çift taraflı kayıt yönteminin uygulandığı fikrini makul bulmamaktadır[26]. Croix ise Roma'da alacak ve borç sütunlarından oluşan çift taraflı kayıt sisteminin bulunmadığını hatta tek taraflı kayıt sisteminin dahi tam olarak uygulanmadığını ileri sürmektedir[27]. Roby de Roma'da sabit bir çift taraflı kayıt sisteminin zorunlu olarak uygulanmış olduğuna ilişkin görüşe katılmamaktadır[28].

Uygulanmış olan muhasebe tekniği tartışmalı olmakla birlikte bağlayıcılığın, borçlu kişinin ödemesi gereken tutarın yazılı olarak ifade edilmesiyle oluşacağı açıktır. Çift taraflı kayıt tutulduğu varsayımında da borçlar kısmına kaydın düşülmesiyle birlikte akit meydana gelmektedir. *Gaius*'un ifade ettiği *nomina transscripticia* türlerinde önceki bir borcun yazılı şekilde yeni bir borca dönüştürülmesi, dolayısıyla önceki borcun sona erdirilmesi ve yeni borcun oluşturulması şeklinde iki işlemin gerçekleştirilmesi söz konusudur. Bu şekilde *nomina transscripticia* yenileme fonksiyonunu gerçekleştirdiğinden, önceki borcun sona erdiğini de göstererek, düşülen iki birbirini tamamlayan kayıtla defterin oluşturulduğu ve uygulamanın bu yönde olduğu görüşü kanaatimizce de daha ağır basmaktadır.

---

21 Cicero, Pro. Rosc. Com., II, 6; Cicero, Pro. Rosc. Com., II, 7; Hunter (n 18) 466. Bununla birlikte *adversaria*'daki kayıtların da *codex*'e aktarılırken kolaylık olması açısından gün belirtilerek tutulduğu tahmin edilmektedir. L C Purser, 'The Roman Account-Books' (1887) 6 (13) Hermathena 209, 209.

22 Purser (n 21) 210.

23 Hunter (n 18) 466, Sherman (n 18) 336, dn 9.

24 Prichard (n 2) 347; Rudolph Sohm, *The Institutes A Textbook of the History and System of Roman Private Law*, Translated by James Crawford Ledlie (3. Edition, Oxford at the Clarendon Press 1907) 393; Buckland (n 18) 460. Defterdeki her borç için bir alacak olması gerektiği fikrinin Roma hukukunun katılığı sebebiyle yazılı akitte bulunduğu yönündeki görüş için bkz Herrmann Herskowitz, 'Roman Literal Contract and Double-entry Bookkeeping' (1930) 49 (5) Journal of Accountancy 350, 353.

25 Prichard (n 2) 347; Sohm (n 24) 393.

26 Buckler (n 1) 125.

27 Croix (n 6) 14.

28 Roby (n 18) 280, dn 1.

III. Codex Accepti et Expensi'de Yer Alan Kayıtların Hukuki Niteliği

Bir *codex accepti et expensi*'de yer alan kayıtlar esas itibariyle *nomina arcaria* ve *nomina transscripticia* olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrım ilgili kayıtların borç doğurucu nitelik taşıyıp taşımamalarına dayanmaktadır.

A. Nomina Arcaria

Codex accepti et expensi'de yer alan ve yalnızca önceki sözleşmeyi delillendirmek için oluşturulan kayıtlar *nomina arcaria* olarak ifade edilmektedir[29]. Bunlar, Romalıların tuttukları kasa defterlerinde yer alan ve para kasalarından yaptıkları ödemeler ile para kasalarına yapılan ödemeleri not ettikleri kayıtlardır[30]. Bu defterlere genellikle, karz olarak alınan ve verilen paralar kaydedilmiştir[31]. Dolayısıyla ayni olarak kurulan karz akdini delillendirmek amacıyla kullanılmışlardır[32]. Bu noktada, yazılı kayıttan önce taraflar arasında sözleşme kurulmuş, alacaklı ile borçlu arasında para transferi gerçekleşmiştir ve borcun doğması açısından bu kayıtlar zorunlu değildir[33]. Borç ödenmediği takdirde karz akdi bakımından *condictio certae pecuniae* ile himaye sağlanmaktadır[34].

Nomina arcaria, hem Roma vatandaşları açısından hem de yabancılar açısından delil niteliğindedir. Karz akdinde sözleşmenin kurulması için paranın veya misli malın mülkiyetinin *traditio* ile karz alana devri yeterli olmaktadır[35]. Dolayısıyla *nomina arcaria* ile yabancıların borç altına girdiğini de söylemek doğru olmaz, çünkü *ius gentium*'a göre geçerli olan sözleşmenin kurulması girilen kayıttan değil, paranın ödenmesinden kaynaklanmaktadır[36].

B. Nomina Transscripticia'nın Temel Esasları

1. Kavram

Codex accepti et expensi'ye girilen kayıtlarda alacaklı, deftere borçlusunun adını yazdığı için borca ilişkin kayıt "*nomen*" olarak ifade edilmektedir[37]. "*Nomina*" ise "isim" anlamına gelen "*nomen*" kavramının çoğuluna işaret etmekte ve "isimler" anlamına gelmektedir. *Transscripticia* kelimesinin ise transfer, aktarma anlamını

[29] Gaius I. 3, 131; Hunter (n 18) 467; Prichard (n 2) 347; Sohm (n 24) 391; Belgin Erdoğmuş, *Roma Borçlar Hukuku Dersleri* (Der Yayınları 2014) 69.

[30] Berger (n 19) 597.

[31] ibid 597.

[32] Edward Poste, *The Elements of Roman Law by Gaius* (Oxford at the Clarendon Press 1890) 388.

[33] Prichard (n 2) 347.

[34] ibid 347.

[35] Erdoğmuş (n 29) 50.

[36] Gaius I. 3, 132.

[37] William Frederick Harvey, *A Brief Digest of the Roman Law of Contracts* (Oxford, James Thornton 1878) 48.

taşıdığı ifade edilmektedir[38]. Dolayısıyla "*nomina transscripticia*" kavramı, borçlu olan kimselerin isimlerinin deftere transferi, aktarılması anlamında kullanılmaktadır. "*Nomina transscripticia*" olarak ifade edilen yazılı kayıtlar için; deftere kaydedilen borç anlamına gelen "*expensilatio*" kavramı da kullanılmaktadır[39]. "*Expensilatio*" kavramı, borçlu tarafa para ödendiğine işaret eden "*expensum tulero*" (Gaius I. 3, 129; Gaius I. 3, 130) kavramından türetilmiştir. Alacaklının; defterde borçlu olan kişinin adını ve borçlu olduğuna ilişkin ifadeyi ve miktarı kaydetmesi anlamında kullanılmaktadır[40]. Dolayısıyla *nomina transscripticia*'nın *codex accepti et expensi*'ye düşülen ve borçlandırıcı işleme yol açan tüm kayıtları kapsayan bir anlam taşıdığını, *expensilatio*'nun ise yalnızca alacaklının düştüğü borçlandırıcı kayda işaret ettiğini ifade etmek mümkündür.

2. Türleri

a. Genel Olarak

Nomina transscripticia'nın hangi şekillerde oluşturulabildiğine ilişkin temel bilgiye *Gaius*'un *Institutiones*'inden ulaşılabilmektedir. *Gaius*, *Institutiones*'inde *nomina transscripticia a re in personam* ve *nomina transscripticia a persona in personam* olmak üzere iki türden bahsetmiştir.

Gaius I. 3, 128: *Litteris obligatio fit veluti in nominibus transscripticiis. Fit autem nomen transscripticium duplici modo, vel a re in personam vel a persona in personam*.

Gaius I. 3, 128: Yazılı borç mesela borçların kaydedilmesi şeklinde ortaya çıkar. Dahası, borç kaydı *a re in personam* veya *a persona in personam* olmak üzere iki şekilde meydana gelir.

Metinde yer alan "*veluti*" kavramı "mesela, örneğin" gibi bir anlam taşısa da bu kullanım tarzından, *Gaius*'un *nomina transscripticia*'nın başka türlerinin de bulunduğuna işaret etmek istediği anlamı çıkarılamaz, bu sadece konuyu açıklarken kullanılan temkinli bir ifadedir[41]. Kaldı ki *Gaius*'a ait herhangi bir başka metinde veya *nomina transscripticia*'ya ilişkin diğer Klasik devir metinlerinde *a re in personam* veya *a persona in personam* dışında bir *nomina transscripticia* türüne de rastlanmamaktadır. Bununla birlikte *nomina transscripticia*'ya ilişkin bilinenlerin ve detayların az olmasının, *Gaius*'un yaşadığı dönemde modasının geçmiş olmasından, kullanımının azalmış olmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir[42]. Yine bu sebeple *Gaius*'un uygulamada seyrek şekilde karşılaşılan başka bir *nomina*

38 Poste (n 32) 387.

39 Peter Birks, *The Roman Law of Obligations* (Oxford University Press 2014) 39.

40 Prichard (n 2) 348.

41 Roby (n 18) 285.

42 Birks (n 39) 40.

transscripticia türü varsa dahi; yaygın olmayan ve zaten kullanımı azalmış olan *nomina transscripticia*'nın seyrek kullanılmış bir türünü açıklamakla ilgilenmemiş olması da muhtemeldir.

b. Nomina transscripticia a persona in personam

Nomina transscripticia a persona in personam alacaklının, borçlunun kendisine ödemekle yükümlü olduğu edimi yeni bir borçlunun hesabına kaydetmesi yoluyla oluşturulur[43]. Bir alacaklı, defterinde açmış olduğu hesapta bir borçlunun kendisine borçlandığı miktarı öncelikle ödenmiş gibi gösterir[44]. Ardından, borçlunun talebi üzerine borcu üstlenmeyi kabul eden üçüncü bir kişiyi defterine borçlu olarak kaydeder[45]. Dolayısıyla bu yöntemde alacaklı öncelikle ilk borçluyu borçtan kurtarmakta, ardından üçüncü bir kişiye yönelik yeni bir borçlandırıcı işlem gerçekleştirmektedir. Alacaklı böyle bir durumda kaydın oluşturulmasıyla birlikte yeni borçluya karşı *condictio certi* elde eder[46]. Bu şekilde doğan borç *stricti iuris* olduğu için yeni borçlunun borcu ödemesinin ardından defterdeki kaydın kapatılması ile borç sona ermektedir[47]. Kaydı açık bırakan şekilsiz bir ödeme ile borç sona ermemektedir[48]. Ayrıca bu tür *nomina transscripticia*'da alacaklı tarafın *pater familias* olması gerektiği ve bu sebeple *peregrinus*'ların sözleşmede alacaklı olamayacağı kabul edilmektedir[49]. Burada bir *ius civile* kurumu söz konusu olduğu için genel anlayışa göre borçlunun da *peregrinus* olamayacağı ifade edilmektedir[50]. *Gaius* da *Institutiones*'inde *nomina transscripticia a re in personam* açısından bu konuda doktrinde bir tartışmanın bulunduğunu ancak *nomina transscripticia a persona in personam* ile *peregrinus*'ların bağlayıcı bir akit yapamayacaklarının açık olduğunu belirtmektedir[51].

c. Nomina transscripticia a re in personam

Nomina transscripticia a re in personam, satılan veya kiralanan bir şeyin *codex accepti et expensi*'ye kaydedilmek suretiyle yazılı akde dönüştürülmesidir. Bu şekilde satış veya kira gibi iyiniyet davalarını haiz ve bu sebeple borçlu açısından daha geniş savunma imkânı sağlayan sözleşmeler yerine dar hukuk davalarına sahip

43 ibid 39-40.

44 Prichard (n 2) 348; Richard Honig, *Roma Hukuku*, Tercüme eden: Avukat Dr. Şemseddin Talip (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No: 72 İstanbul, 1938) 244.

45 Prichard (n 2) 348.

46 Erdoğmuş (n 29) 70; Birks (n 39) 40.

47 Paul Koschaker ve Kudret Ayiter, *Modern Hususi Hukuka Giriş Olarak Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları*, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No 370, Sevinç Matbaası 1975) 227.

48 Koschaker ve Ayiter (n 47) 227.

49 Francis de Zulueta, *The Institutes of Gaius Part II Commentary* (Oxford at the Clarendon Press 1963) 166.

50 Zulueta (n 49) 166.

51 Gaius I. 3, 133.

olan yazılı akitler oluşturulmuştur[52]. Sözgelimi bir satış sözleşmesinden veya başka bir sözleşmeden doğan borç tutarı, alacaklı tarafından *codex accepti et expensi*'ye kaydedilir[53]. Alacaklı, bu borcun karşısındaki sayfaya, borçlunun da rızasını alarak, gerçekte bir ödeme yapılmamış olmasına rağmen, ilgili borcun borçlu tarafından ödendiğine ilişkin bir kayıt düşer[54]. Ardından yeni bir hesap açarak, fiilen böyle bir para vermemesine rağmen, yine farazi olarak aynı borçluya aynı miktarda borç verdiğine ilişkin yazılı bir kayıt tutar[55]. Böylece alacaklı yazılı olarak deftere kaydettiği borçluya karşı *condictio certi* açma hakkına sahip olmaktadır[56]. Deftere düşülen kayıttan doğan bu borç *stricti iuris* olduğu için aynı *nomina transscripticia a persona in personam*'da olduğu gibi şekilsiz bir ödeme yeterli olmayıp mutlaka defterdeki kaydın kapatılması gerekmektedir[57]. Ayrıca sözleşme tarafları ele alındığında, yine *nomina transscripticia a persona in personam*'dakine benzer şekilde, alacaklı tarafın *pater familias* olması gerektiği ve bu sebeple *peregrinus*'ların sözleşmede alacaklı olamayacağı kabul edilmektedir[58]. Bununla birlikte *nomina transscripticia*'nın ortaya çıktığı dönemde, bir *ius civile* müessesesi olduğu için münhasıran Roma vatandaşları tarafından kullanılabildiği bilinmekle beraber, *Gaius*'a dayandırılan bir görüşe göre *peregrinus*'ların *nomina transscripticia a re in personam*'da borçlu olarak yer alabilecekleri ifade edilmektedir[59]. *Gaius*; *Sabinus* ve *Cassius*'un, *nomina transscripticia a re in personam* ile *peregrinus*'ların da geçerli bir borç ilişkisi kurabileceklerini ileri sürdüklerini ifade etmiştir[60]. Bu çerçevede Klasik devirde *Sabinianus* mektebi mensupları, *peregrinus*'ların da *nomina transscripticia a re in personam* türünde bir yazılı akdin tarafı olabileceklerini savunurken; *Proculianus* mektebi ise *peregrinus*'ların sözleşmenin tarafı olamayacaklarını savunmuştur[61]. Yeterince kaynak bulunamadığı için Klasik devirde hangi mektebin görüşünün üstün geldiği ise tespit edilememektedir[62].

52 Birks (n 39) 39.

53 Prichard (n 2) 347.

54 ibid 347.

55 ibid 347.

56 Sherman (n 18) 336, dn 13; Erdoğmuş (n 29) 70; Birks (n 39) 39.

57 Koschaker ve Ayiter (n 47) 227.

58 Zulueta (n 49) 166.

59 Prichard (n 2) 349.

60 Gaius I. 3, 133.

61 Tessa G Leesen, *Gaius Meets Cicero: Law and Rhetoric in the School Controversies* (Doctoral Thesis, Tilburg University 2009) 208.

62 Leesen (n 61) 208.

3. Hukuki Niteliği

a. Tek Tarafa Para Borcu Yükleyen Bir Contractus Olması

Roma hukuku *contractus* sisteminde sözlü, ayni, rızai ve yazılı olmak üzere dört grup akit bulunmaktadır[63]. *Gaius* yazılı akit olarak *nomina transscripticia*, *syngrapha* ve *chirographum* akitlerinden bahsetmiştir[64]. Bu kapsamda *nomina transscripticia* bir *ius civile* kurumudur. *Nomina transscripticia*'nın oluşturulmasıyla bir *pactum* değil *contractus* ortaya çıkar[65]. Tek tarafa borç yükleyen bir dar hukuk akdidir[66]. *Nomina transscripticia*, alacaklıya bir dar hukuk (*stricti iuris*) davası olan *condictio certi* sağlar[67]. *Nomina transscripticia* ile deftere ismi kaydedilen borçlu, defterdeki miktarı ödeme borcu altına girer. Alacaklı ise herhangi bir borç altına girmez.

Codex accepti et expensi'ye kayıt düşen yalnızca alacaklı olsa dahi borçlunun da bu kayda rızasının olması gerekmektedir[68]. Dolayısıyla *consensus* ile sözleşme kurulmaktadır. Alacaklının *codex accepti et expensi*'nin ilgili kısmına not düşmesi ise *nomina transscripticia* açısından kurucu unsurdur. Yazılı kayıt girilmeden önce herhangi bir meblağın ödenmesi ise gerekli değildir[69]. Bu yönüyle yazılı akitler ayni akitlerden ayrılır. Ayrıca, alacaklının deftere düştüğü kaydın mutlaka bir miktar paradan ibaret olması gerekmektedir. *Nomina transscripticia* ile ayni bir edimin borçlanıldığına ilişkin bir metin bulunmamaktadır.

b. Yenileme İşlevi Görmesi

Nomina transscripticia ile bir borcun en baştan oluşturulup oluşturulamadığı hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda *Gaius*'un *Institutiones*'inde yer alan *a persona in personam* ve *a re in personam*'a ilişkin metinlerden anlaşıldığı kadarıyla her iki türde de esasen mevcut olan bir borcun yenilenmesi suretiyle yeni bir borcun ortaya çıkması söz konusudur[70]. Hâlihazırda mevcut olan bir borcun yazılı akitten doğan borca dönüştürülmesi sağlanmakta, dolayısıyla *ab initio* yeni bir borç oluşturulmamaktadır[71]. Her iki versiyonda da gerçekte herhangi bir ödeme yapılmadan, farazi olarak ilk borç ödeme yapılmış gibi sona ermekte, ya borcunu ifa eden kişiye (*a re in personam*) ya da yeni borçluya (*a persona in personam*) para tekrar ödünç verilmiş gibi kaydedilmektedir[72].

---

63 Gaius I. 3, 89; Iustinianus I. 3, 13, 2.

64 Gaius I. 3, 128-134.

65 Roby (n 18) 286.

66 Buckland (n 18) 460; Birks (n 39) 40.

67 Erdoğmuş (n 29) 70.

68 Bkz III. Codex Accepti et Expensi'de Yer Alan Kayıtların Hukuki Niteliği, B. Nomina Transscripticia'nın Temel Esasları, 4. Geçerliliği.

69 Hunter (n 18) 466.

70 Prichard (n 2) 348.

71 Birks (n 39) 39.

72 ibid 40.

Önceki borcun sona ermesi ve yeni borca dönüşümüne ilişkin kullanılan hukuki terim ise *novatio*'dur[73]. *Novatio* ile hukuki işlemin taraflarında, içeriğinde veya sebebinde değişiklik yapılabilmekteydi[74]. Klasik devirde yenileyici *stipulatio* ile eski borç *ipso iure* sona ermekte ve onun yerine *stipulatio*'dan doğan borç geçmekteydi[75]. *Nomina transscripticia* ile ise bir hukuki işlemin sebebi veya tarafında değişiklik gerçekleştirilebilmekteydi[76]. Bu şekilde sözgelimi satış sözleşmesinden doğan bir borç *stipulatio* borcu haline getirilebilmektedir[77]. Benzer şekilde *a re in personam* türündeki *nomina transscripticia* ile de bir satış sözleşmesinden doğan borç yazılı akitten doğan ve dolayısıyla dar hukuk davasına sahip bir borç haline getirilebilmektedir. Diğer yandan, bir hukuki işlemin hem alacaklı hem de borçlu tarafının yenileyici *stipulatio* ile değiştirilebileceği kabul görmüştür[78]. Yenileme fonksiyonu gören *a persona in personam* türündeki *nomina transscripticia* ile ise hukuki işlemin yalnızca borçlu tarafı açısından taraf değişikliği sağlanabilmektedir. Borçlunun yazılı olarak kurulan yeni sözleşmeye rıza göstermesiyle, önceki borç sona ermekte ve *nomina transscripticia*'dan yeni bir borç doğmaktadır. Borçlunun rızasının alacaklının farazi olarak ödenmiş gibi bir kayıt düştüğü ilk borç ilişkisinin sona erdirilmesini de kapsadığı kabul edilmelidir. Bu noktada *nomina transscripticia a persona in personam*, önceki borcun sona ermesi yönüyle borcun üstlenilmesinden farklılaşmaktadır.

Gaius'un *Institutiones*'inde yer alan metinler, *nomina transscripticia*'nın hiçbir zaman bir borç ilişkisinin baştan kurulması için kullanılmadığı anlamını taşımaz. *Nomina transscripticia*'nın nadiren de olsa mevcut bir borcun yenilenmesi dışında da kullanılmış olabileceği düşünülmektedir[79]. Özellikle oluşturulması daha kolay olan *stipulatio* akdi varken yazılı akit kurmanın yaygınlaşmadığı görülmektedir[80]. Öte yandan bir kimsenin kendi rızasıyla, bir arkadaşına veya akrabasına karşı, hiçbir önceki borç bulunmazken farazi bir kayıt yani *expensilatio* yaptırmak suretiyle borç

[73] ibid 40.

[74] Şahin Akıncı, *Roma Borçlar Hukuku, 818 Sayılı BK ve 6098 Sayılı TBK ile Mukayeseli* (Sayram Basım Yayım Ltd Şti 2013) 77.

[75] Bülent Tahiroğlu, *Roma Borçlar Hukuku* (Der Yayınları 2016) 98; Akıncı (n 74) 78.

[76] Salvatore Di Marzo, *Roma Hukuku*, Beşinci Tab'ından Çeviren: Ziya Umur (İkinci Baskı, Sulhi Garan Matbaası 1959) 428.

[77] Tahiroğlu (n 75) 98.

[78] Tahiroğlu (n 75) 98; Akıncı (n 74) 77-78.

[79] Prichard (n 2) 348. En baştan bir borcun da *nomina transscripticia* ile oluşturulabildiğine ilişkin, *Valerius Maximus*'un, *Factorum et Dictorum Memorabilium Libri Novem* adlı eserindeki Val. Max. 8,2,2'de yer alan bir olaya atıf yapılmaktadır. Olaya göre *C. Visellius Varro* ciddi bir hastalığa yakalanmış ve evlilik dışı ilişki yaşadığı *Otacilia*'nın, defterine kendisinden 300.000 *sestertius* alacağı olduğuna ilişkin bir kayıt düşmesine izin vermiştir. Bunu yaparken niyeti, kendisi öldükten sonra *Otacilia*'nın, mirasçılarından bu borcu talep etmesini sağlamaktır. *Otacilia*, *C. Visellius Varro*'nun kendisine borçlu olduğuna ilişkin kaydı defterine eklemiş ve yazılı akdi oluşturmuştur. Ancak *C. Visellius Varro* bir süre sonra beklentilerin aksine iyileşmiş ve buna rağmen *Otacilia*, defterde yazılı borcu talep etmiştir. Bunun üzerine açılan davanın yargıcı olan *C. Aquillius*, bu talebi yazılı akdin öncesinde bir borç olmadığı için değil, ahlaka aykırılıktan dolayı reddetmiştir. Bu olayın, öncesinde başka bir borcun bulunmadığı durumlar açısından, doğrudan *codex*'e düşülen kayıtla da borcun doğabildiğine işaret ettiği ifade edilmektedir. Hunter (n 18) 468. Buckler; hem *Visellius Varro*'nun olayında hem de *Cicero*'nun de Officiis 3, 59'da bahsettiği *Canius*'un olayında öncesindeki bir borca dayanmayan yeni bir borcun yazılı akitle oluşturulabildiğine işaret etmektedir. Buckler (n 1) 127. Öncesinde deftere farazi bir borç kapatma işlemeksizin gerçekleştirilen bu işlemin *Gaius*'un bahsetmediği bir diğer *nomina transscripticia* türü olduğu da düşünülebilir.

[80] Prichard (n 2) 348-349.

altına girmiş olması da muhtemeldir[81]. Baştan bir borç oluşturmak amacıyla kullanılan bir yazılı akit açısından *a re in personam* ve *a persona in personam* ayrımı ise önceki bir kişi veya sözleşme olmaksızın borç oluşturulduğundan önemini yitirmektedir.

c. Sebepten Soyut Borç Doğması

Nomina transscripticia a re in personam ve *a persona in personam*'ın her ikisinde de öncelikle bir sözleşmeden doğan borcun ifa edildiğine ilişkin deftere kayıt düşülmektedir. Ardından defterin diğer kısmına yeni bir para ödüncü verildiğine ilişkin bir kayıt işlenmektedir. İkinci kayıtla yeni bir borç doğmaktadır. Bu noktada, borçlunun temeldeki borç ilişkisinin hiç bulunmadığını veya geçersiz olduğunu ileri sürerek sorumluluktan kurtulup kurtulamayacağı sorusu gündeme gelir. Eğer yazılı kayıtlar *novatio* (yenileme) amacıyla tutulmuşsa temeldeki hukuki ilişkinin asılsız olduğunun kanıtlanması davayı etkilemez[82]. Yazılı akdin arkasındaki işlemin geçerli olup olmadığına bakılmaksızın, yazılı kayıt mevcutsa borç doğmuştur[83]. Dolayısıyla *codex accepti et expensi*'ye yapılan kayıtla birlikte sebepten soyut borç doğar. Sözgelimi bir borçlu, alacaklının *codex*'ine kendisine bir miktar ödünç para verdiğine ilişkin kayıt girmesine rıza göstermişse, sonradan aralarında böyle bir karz akdinin bulunmadığını savunarak borcu ödemekten kaçınamaz[84]. Bu noktada borçlunun rızasının bulunması sözleşmenin soyut borç doğuran bir nitelik kazanmasında rol oynamaktadır[85]. Borçlunun rızasıyla önceki hukuki ilişkinin hüküm doğurup doğurmadığına bakılmaksızın *nomina transscripticia*'dan borç doğmuş olur.

4. Geçerliliği

Gaius'a ait metinlerde belirtilmiş olmasa da *nomina transscripticia* olarak ifade edilen kaydın geçerli bir borç oluşturabilmesi için borçlunun da bu kayda rızasının olması gerekmektedir[86]. Nitekim *Theophilus*, *Institutiones*'in Yunanca versiyonu 3, 21'de kira sözleşmesinden doğan para borcunun borçlunun rızasıyla yazılı akitten doğan borca dönüştürülebileceğini ifade etmektedir[87]. Diğer yandan, *nomina transscripticia a persona in personam* türünde, önceki borçlu ile birlikte yeni borçlunun da deftere düşülen kayda rıza göstermesi gerekmektedir. Alacaklının ise defterine kaydı işlemek suretiyle rızasını verdiği açıktır.

---

81 ibid 349.

82 Birks (n 39) 40.

83 Hunter (n 18) 466-467.

84 ibid 467.

85 Erdoğmuş (n 29) 70.

86 Buckland (n 18) 459 ve 459 dn 13; Hunter (n 18) 466; William L Burdick, *The Principles of Roman Law and Their Relation to Modern Law* (The Lawyers Co-operative Publishing Co 1938) 436; Koschaker ve Ayiter (n 47) 227.

87 Yunanca metin ve İngilizce çevirisi için bkz Poste (n 32) 385. Bu metnin *nomina transscripticia*'ya ilişkin olmadığı görüşü için bkz Buckler (n 1) 133.

Borçlunun verdiği rıza herhangi bir şekil şartına tabi değildir[88]. Nitekim borçlu da kendi defterine bu kaydı işleyebilir ancak borçlunun bunu yapması yazılı akdin oluşması bakımından zorunlu değildir[89]. Borçlu, kendi defterine alacaklının defterindekine uygun bir kayıt eklerse, bu kendisinin yazılı akde rızasının olduğu hususunda basit ve kesin bir kanıt teşkil eder[90]. Bununla birlikte alacaklının, borçlunun rızasını başka şekilde kanıtlaması da mümkündür[91]. *Expensilatio*, borçlunun yokluğunda, hazır bulunmadığı durumda da yapılabilir[92]. Böyle bir durumda, borçlunun rızasını sonradan verebileceği, icazet şeklinde bir rızanın da işlemi geçerli kılmış olması muhtemeldir. Bu bağlamda, *stipulatio* akdinin yapılması daha kolay olsa da borçlunun yokluğunda da yapılabilmesi açısından yazılı akit kurmanın bir avantajı da bulunmaktadır[93]. Diğer yandan *codex accepti et expensi*'ye yazılı kayıt girilmesi, sözlü şekle tabi *stipulatio*'daki soru ve cevabın oluşturduğu etki ile aynı işlevi görmekte ve bir sözleşmenin kurulmasını sağlamaktadır[94]. Yazılı kaydı oluştururken *stipulatio*'da olduğu gibi özel birtakım ifadelerin zorunlu olarak kullanıldığına ilişkin bir bilgi ise bulunmamaktadır[95]. Bu durum da *nomina transscripticia*'nın oluşturulması ve geçerliliği açısından *stipulatio*'ya nazaran bir kolaylık teşkil eder.

Expensilatio şarta bağlı şekilde yapılamaz[96], bununla birlikte vadeye bağlanabildiği ifade edilmektedir[97]. Bu çerçevede alacaklının, deftere kayıt düşerken borcun ödeneceği zamanı belirtmesi sözleşmenin geçerliliğini etkilemez. Şarta bağlı yapılmış olduğu varsayımında ise sözleşme hüküm doğurmaz.

Adversaria'ya yazılmış olan ancak *codex*'e aktarılmamış olan kayıtların bağlayıcı kabul edilip edilmediği hususu ise net değildir. Poste, Pro Quinto Roscio Comoedo, II, 5'ten hareketle *adversaria*'dan *codex*'e transfer yapılmamış olsa dahi bu kayıtların bağlayıcı olduğu sonucuna ulaşmıştır[98]. Metinde ifade edilen olayda davacı *Gaius Fannius Chaerea*, kendi *adversaria*'sında tuttuğu kayıtlara dayanarak hak iddia etmektedir[99]. Davalı *Quintus Roscius*'u savunan *Cicero* ise eğer *adversaria* ile *codex* aynı etkiye sahipse *codex*'i oluşturmanın, düzenli ve dikkatli şekilde bu

88 Poste (n 32) 385.

89 Buckland (n 18) 459. *Cicero*, uygulamada alacaklının defterine düştüğü kayda uygun bir kaydı borçlunun da kendi defterine borç olarak eklediğini ifade etmektedir. Cicero, Pro. Rosc. Com., 1, 1.

90 Hunter (n 18) 467.

91 ibid 468.

92 Harvey (n 37) 48.

93 Zulueta (n 49) 165; Prichard (n 2) 349.

94 Hunter (n 18) 466.

95 Roby (n 18) 286.

96 Harvey (n 37) 48.

97 Zulueta (n 49) 165.

98 Poste (n 32) 385.

99 Cicero, Pro. Rosc. Com., II, 5.

deftere işlemleri aktarmanın anlamını sorgulamaktadır[100]. İlgili metinlerde dava sonucunda *adversaria* kayıtlarının bağlayıcı kabul edilip edilmediğine ilişkin net bir bilgi bulunmadığı için bu konu hakkında kesin bir sonuca ulaşmak mümkün gözükmemektedir.

IV. Nomina Transscripticia'nın Ortadan Kalkması

Iustinianus devrinde hem Roma vatandaşlarının hem de yabancıların kullanabildiği *syngrapha* ve *chirographum* akitleri ile birlikte kural olarak sadece Roma vatandaşlarının kullanabildiği[101] *nomina transscripticia* da uygulamadan kalkmıştır[102]. Kişilerin özel defter tutma usulü de, bankerler arasında daha uzun bir süre uygulanmaya devam etmekle birlikte Klasik devrin sonlarına doğru ortadan kayboldu[103]. *Iustinianus* devrinde *constitutum* anlaşmalarının ortaya çıkışı, *nomina transscripticia*'nın kullanımdan kalkmasında etkili olmuştur[104]. Bu anlaşmalarla birlikte iyiniyet davası doğuran bir borcun dar hukuk davası doğuran bir borca dönüştürülerek kuvvetlendirilmesine ihtiyaç kalmamıştır[105]. *Constitutum* anlaşması ile bir kimse ya kendisinin ya da bir başkasının mevcut borcunu belirli bir tarihe kadar ödemeyi taahhüt eder[106]. İlk halde borçlu bizzat kendi borcunu teyit ederek kuvvetlendirirken (*constitutum debiti proprii*), ikinci halde *pactum* yoluyla oluşturulan bir çeşit şahsi teminat durumu (*constitutum debiti alieni*) söz konusudur[107]. *Constitutum* anlaşmasından doğan borcun istenmesi için *praetor* tarafından *actio de pecunia constituta* davası tanınmıştır[108].

Sonuç

Nomina transscripticia Roma hukukunun Eski hukuk devrinden gelen sözlü şekilci anlayışının değişme sürecinin bir ürünüdür. Sıklıkla kullanılmaya başladıkları dönemde rızai akitlerin de ortaya çıkmış olması, daha yaygın bir kullanım sahasına ulaşmalarını engellemiştir. Bununla birlikte akitler sistemi içerisindeki diğer akit türlerine nazaran az kullanılmasının, yaygınlık kazanamamasının arkasında yer almış olabilecek başka sebepler de mevcuttur. Bu çerçevede özellikle alacaklının kendi defterine işlediği kayıtların borçlunun rızasıyla olup olmadığına yönelik ispat sorunları

---

100 Cicero, Pro. Rosc. Com., II, 6-7.

101 *Nomina transscripticia a re in personam*'da *peregrinus*'ların borçlu olarak yer alabilecekleri hususundaki tartışma için bkz III. Codex Accepti et Expensi'de Yer Alan Kayıtların Hukuki Niteliği, 2. Türleri, c. Nomina transscripticia a re in personam.

102 Poste (n 32) 387.

103 Buckland (n 18) 460-461.

104 Prichard (n 2) 349; Poste (n 32) 387.

105 Poste (n 32) 387.

106 Türkan Rado, *Roma Hukuku Dersleri, Borçlar Hukuku* (Filiz Kitabevi 2014) 128.

107 Ziya Umur, *Roma Hukuku Ders Notları, Usul Hukuku, Borçlar Hukuku, Eşya Hukuku, Miras Hukuku* (Tıpkı 3. Basım, Beta Basım A. Ş. 2010) 315; Rado (n 106) 128, 129.

108 Umur (n 107) 315; Rado (n 106) 129.

popüler bir akit türü olamamasında rol oynamış olabilir. *Nomina transscripticia*'da borçlu taraf hazır bulunmadığından ve borçlunun rızasını alacaklının defterine işlemesi gibi bir usul bulunmadığından, alacaklılar tarafından kötüye kullanılması ihtimali bulunmaktadır. Diğer yandan defterlerin doğru tutulduğuna ilişkin yemin alınması, güvene dayalı bir toplum açısından belli bir düzeye kadar yeterli görülebilecek bir önlem sağlamış olabilir. Bir başka açıdan yaklaşıldığında, *Iustinianus* devrinde *stipulatio* halen kullanılırken *nomina transscripticia* ortadan kalkmıştır. Bu durum Roma'da sözlere atfedilen önemin yazıya verilen değerden tutarlı bir şekilde üstün tutulduğuna da işaret etmektedir.

Nomina transscripticia, yazılı kaydın *codex accepti et expensi*'ye düşülmesi ile oluşur. *Gaius*'un *Institutiones*'inde belirtildiği üzere *nomina transscripticia a re in personam* ve *nomina transscripticia a persona in personam* olmak üzere iki türü uygulanmıştır. Bu çeşit *nomina transscripticia*'lar tek tarafa para borcu yükleyen birer *contractus*'turlar. Her ikisinde de önceki borç sona ermekte ve yeni bir para ödüncü oluşturulmaktadır, dolayısıyla yenileme işlevi görmektedirler. Önceki borcun geçerli olup olmaması, deftere düşülen kaydın geçerliliğini ise etkilemez. Deftere düşülen kayıtla birlikte sebepten soyut borç doğar. Ayrıca, açık bir düzenleme bulunmamakla birlikte *nomina transscripticia*'nın geçerliliği için borçlunun da rızasının gerektiği doktrinde kabul edilmektedir. Son olarak, *Gaius*'un bahsettiği *nomina transscripticia* türlerinin dışında borcu yenilemeyen; en baştan borç oluşturan bir *nomina transscripticia* türü olup olmadığı konusunda ise kesin bir sonuca varmak mümkün olmamakla birlikte, ulaşılan birkaç metinden hareketle bu tür bir akdin de kurulmuş olabileceği düşünülebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

Akıncı Ş, *Roma Borçlar Hukuku, 818 Sayılı BK ve 6098 Sayılı TBK ile Mukayeseli* (Sayram Basım Yayım Ltd Şti 2013).

Berger A, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law* (The American Philosophical Society, Philadelphia, reprinted 1991).

Birks P, *The Roman Law of Obligations* (Oxford University Press 2014).

Buckland W W, *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian* (3. edition, Cambridge University Press 1975).

Buckler W H, *The Origin and History of Contract in Roman Law down to the end of the Republican Period*, (London: C. J. Clay and Sons, Cambridge University Press Warehouse 1895).

Burdick W L, *The Principles of Roman Law and Their Relation to Modern Law* (The Lawyers Co-operative Publishing Co 1938).

Di Marzo S, *Roma Hukuku*, Beşinci Tab'ından Çeviren: Ziya Umur (İkinci Baskı, Sulhi Garan Matbaası 1959).

Erdoğmuş B, *Roma Borçlar Hukuku Dersleri* (Der Yayınları 2014).

Harvey W F, *A Brief Digest of the Roman Law of Contracts* (Oxford, James Thornton 1878).

Herskowitz H, 'Roman Literal Contract and Double-entry Bookkeeping' (1930) 49 (5) Journal of Accountancy 350-353.

Honig R, *Roma Hukuku*, Tercüme eden: Avukat Dr. Şemseddin Talip (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No: 72 İstanbul, 1938).

Hunter W A, *A Systematic and Historical Exposition of Roman Law*, Translated into English by J. Ashton Cross, (2. edition, London: William Maxwell & Son 1885).

Koschaker P ve Ayiter K, *Modern Hususi Hukuka Giriş Olarak Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları*, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No 370, Sevinç Matbaası 1975).

Leesen T G, *Gaius Meets Cicero: Law and Rhetoric in the School Controversies* (Doctoral Thesis, Tilburg University 2009).

Poste E, *The Elements of Roman Law by Gaius* (Oxford at the Clarendon Press 1890).

Prichard A M, *Leage's Roman Private Law Founded on the Institutes of Gaius and Justinian*, (3. edition, London, Macmillian and Company Limited, New York, St Martin's Press 1964).

Purser L C, 'The Roman Account-Books' (1887) 6 (13) Hermathena 209-218.

Rado T, *Roma Hukuku Dersleri, Borçlar Hukuku* (Filiz Kitabevi 2014).

Roby H J, *Roman Private Law in the Times of Cicero and of the Antonines, Volume II* (Cambridge: at the University Press 1902).

Sherman C P, *Roman Law in the Modern World, Volume II, Manual of Roman Law Illustrated by Anglo-American Law and the Modern Codes* (Fred B. Rothman & Co 1993).

Sohm R, *The Institutes A Textbook of the History and System of Roman Private Law*, Translated by James Crawford Ledlie (3. Edition, Oxford at the Clarendon Press 1907).

Ste. Croix G E M, 'Greek and Roman Accounting' in A C Littleton and B S Yamey (eds), *Studies in the History of Accounting* (Richard D. Irwin, Inc 1956).

Stein P, *Fault in the Formation of Contract in Roman Law and Scots Law* (Oliver and Boyd 1958).

Tahiroğlu B, *Roma Borçlar Hukuku* (Der Yayınları 2016).

Umur Z, *Roma Hukuku Ders Notları, Usul Hukuku, Borçlar Hukuku, Eşya Hukuku, Miras Hukuku* (Tıpkı 3. Basım, Beta Basım A. Ş. 2010).

Watson A, *Obligations in the Later Roman Republic*, (Oxford at the Clarendon Press 1965).

Zimmermann R, *The Law of Obligations; Roman Foundations of the Civilian Tradition* (Juta&Jo Ltd 1990).

Zulueta F, *The Institutes of Gaius Part II Commentary* (Oxford at the Clarendon Press 1963).

Kaynak Metinler

Marcus Tullius Cicero: *Cicero, De Officiis with an English Translation by Walter Miller* (The Loeb Classical Library, London: William Heinemann Ltd., New York: G. P. Putnam's Sons 1928). (De Off.)

Marcus Tullius Cicero: *Cicero in Twenty-Eight Volumes, VI, Pro Publio Quinctio – Pro Sexto Roscio Amerino – Pro Quinto Roscio Comoedo – De Lege Agraria I., II., III. with an English Translation by John Henry Freese* (The Loeb Classical Library 240, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London William Heinemann Ltd 1967). (Pro. Rosc. Com.)

Titus Livius: *Livy, with an English Translation in Fourteen Volumes (History of Rome: Ab Urbe Condita-From the Founding of the City) (Latin and English), Volume 10, Books 35-37 translated by Evan T. Sage* (The Loeb Classical Library 301, 1984). (Tit. Liv.)

Valerii Maximii: *Factorum et Dictorum Memorabilium, Libri Novem; Cum Iulii Paridis et Ianvarii Nepotiani Epitomis*, Iterum Recensuit Carolus Kempf (Lipsiae, in Aedibus B. G. Teubneri 1888) (Val. Max.)